

УДК 37.036:17.023.31

Г.Г. ШПИТАЛЬОВ

ДІАЛЕКТИКА ЕТИЧНОГО ТА ЕСТЕТИЧНОГО У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ФАХІВЦЯ ОХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Шпитальов Геннадій Георгійович – кандидат історичних наук, доцент кафедри приватної охоронної діяльності Запорізького національного технічного університету

На основі аналізу світоглядних орієнтирів сучасної вітчизняної філософсько-педагогічної думки теоретично обґрунтовано необхідність взаємодії етичного та естетичного підходів до процесу підготовки майбутніх фахівців охоронної діяльності.

Ключові слова: особистість, моральний вимір, етичний потенціал, естетичний смак, службовий етикет.

На основе анализа мировоззренческих ориентиров современной отечественной философско-педагогической мысли теоретически обоснована необходимость взаимодействия этического и эстетического подходов к процессу подготовки будущих специалистов охранной деятельности.

Ключевые слова: личность, моральное измерение, этический потенциал, эстетический вкус, служебный этикет.

Based on the analysis of the ideological orientations of modern national philosophical and pedagogical ideas theoretically substantiated the need for interaction ethical and aesthetic approaches to the process of preparing future specialist of security activities

Keywords: personality, moral dimension, ethical potential, aesthetic taste, office etiquette.

© Г.Г. Шпитальов, 2012

Постановка проблеми. У процесі розбудови Української держави особливо гостро постала проблема надійного захисту прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб. Конституцією України передбачено, що держава гарантує рівноправність усім громадянам та захист власності і не допускає жодних обмежень чи переваг для окремих її форм. Тож безпека кожної форми власності повинна бути забезпечена однаково. На сьогодні фахівці приватних служб безпеки спеціалізуються за наступними напрямками: фізична охорона (охорона підприємств, установ, вантажів); особиста охорона «бодігард» (супровід і охорона осіб); технічні засоби охорони (відеоспостереження, інформаційна безпека і т. п.); розшукова діяльність (приватні детективи).

Сучасні реалії вимагають здійснення підготовки працівників приватних охоронних структур нової генерації, основу світогляду яких становитимуть загальнолюдські цінності, принципи гуманізму й демократизму, усвідомлення свободи людини як найважливішої цінності суспільства. Ключовими фігурами у цій справі є викладачі та інструктори спеціальних навчальних центрів. Проте час висуває нові вимоги. На сьогодні в Україні та в країнах близького зарубіжжя управлінців охоронної галузі вже почали готувати у вищих навчальних закладах. Для майбутніх менеджерів та керівників структурних підрозділів охоронних агентств норми моралі, як і моральні переконання, мають особливе значення. Причому в міру гуманізації і демократизації суспільства роль етики в діяльності та поведінці цих фахівців неухильно зростає. Етичний компонент є необхідною умовою підготовки і засобом активації морального фактора у діяльності фахівців охоронної діяльності. Професійна етика не тільки формує моральне обличчя співробітників,

але й створює необхідну психологічну атмосферу, котра регулює поведінку колективу і спонукає до високоморальних вчинків. Суттєвими для діяльності охоронців є особливості системи їх цінностей, котрі реалізують ставлення до праці, інших людей, до суспільства і світу загалом. У цьому зв'язку до пріоритетних напрямів підготовки охоронців, крім набуття ними фахових знань і вмінь, належить розвиток загальної культури, одним із центральних компонентів якого є естетичний смак, що виступає своєрідним регулятором естетичного ставлення до дійсності та обраної професії. Естетичний смак особистості є інтегрованим показником її свідомості. Він набуває фахової орієнтації тільки під час професійного становлення особистості.

Методологічною основою формування естетичного смаку є система законів і категорій естетики, котрі відображають два взаємопов'язані кола явища: ціннісну сферу естетичного і діяльнісну сферу людини. Сфера естетичного освоєння дійсності охоплює ще й побут, соціальне життя, культуру, складовою якої є естетичний смак, а також професійну діяльність особистості. Аналіз сучасної філософської та психолого-педагогічної літератури показав, що підготовка працівників охоронних підприємств (особливо це стосується керівників структурних підрозділів) поки що не має напрацювань з даної тематики.

Значна кількість вітчизняних та зарубіжних дослідників присвятили свої праці вивченню особливостей системи ціннісних орієнтацій особистості (Л. Анциферова, О. Асмолов, О. Здравомислов, Д. Леонтьєв, В. Ольшанський, Р. Пономарьова, В. Чудновський, М. Яницький та ін.). Зокрема, Д.О. Леонтьєв розрізняє у свідомості власне цінності та рефлексивні цінності уявлення. Останні не зовсім відповідають реально значущим цінностям.

Учений сформулював уявлення про три форми існування цінностей, що переходять одна в іншу: 1) суспільні ідеали – сформовані суспільною свідомістю та існуючими узагальненими уявленнями про досконалість у різних сферах суспільного життя; 2) предметне втілення цих ідеалів у діяннях або творах конкретних людей; 3) мотиваційні структури особистості, що спонукають її до предметного втілення у своїй діяльності суспільних ціннісних ідеалів. У рамках вивчення професійної діяльності особливо актуальним стає завдання дослідження тих компонентів смисложиттєвої концепції особистості, які прямо або непрямо слугують індикатором професійної перспективності співробітників [1, с. 185].

Ідеї російського психолога Д. Леонтьєва розвинув цілий ряд вітчизняних учених. Так, в Україні формуванню естетичного смаку як джерелу розвитку особистості і професіоналізму було присвячено ряд досліджень Ю. Орел-Халік, Н. Калашнік, М. Колеснікова, В. Лозового та ін.

Метою статті є теоретичне обґрунтування необхідності взаємодії етичного та естетичного підходів до процесу підготовки майбутніх фахівців охоронних структур.

Виклад основного матеріалу. Аналіз генези та сучасних підходів до розуміння сутності поняття «естетичний смак» дав змогу визначити естетичний смак як комплексну естетичну категорію, яка характеризується діалектичною єдністю емоційного й раціонального, індивідуального та суспільного і є інтегрованим компонентом естетичної свідомості особистості. Естетичний смак виявляється через естетичні почуття, судження та ідеали, що постійно формуються й розвиваються як у процесі набуття власного естетичного досвіду, так і під впливом зовнішніх чинників. Він безпосередньо виражає особливості фахової діяльності особистості та активно використовується нею в процесі здійснення цієї діяльності.

Доведено, що «естетичний смак» як безпосереднє відображення естетичних особливостей фахової діяльності є органічним складником і одночасно показником фахової та загальної естетичної культури, важливим чинником її мотивації. Він виражає й детермінує спосіб, яким особистість виконує свої професійні завдання, характеризує соціальну спрямованість і життєву позицію людини у фахових питаннях. Тому «естетичний смак охоронця» є сутнісною характеристикою професійної діяльності, що спрямовує цю діяльність, спираючись на закони краси, впливає на характер її виконання, активно використовується в індивідуальній оцінці особистістю своєї фахової спрямованості крізь призму естетичних цінностей та сприяє саморозвитку фахівця безпосередньо в процесі здійснення ним службових обов'язків. Сутність естетичного смаку фахівця охоронної діяльності полягає не тільки в здатності розуміти прекрасне в мистецтві та явищах навколишнього світу, а й в особливому ставленні до життя, емоційно-раціональному освоєнні дійсності, знаходженні прекрасного у фаховій діяльності й отриманні задоволення від неї. Структуру естетичного смаку майбутніх охоронців склада-

ють наступні компоненти: мотиваційно-ціннісний, когнітивно-інтелектуальний, чуттєво-емоційний та досвідно-діяльнісний [2, с. 142].

Культура людини – це міра пристосованості її до вищих, так би мовити, нерукотворних законів, що даються нам самою природою. Чим більше людина пристосована до цих законів, тим менше вона здатна діяти свавільно. Отже, джерелом будь-якої сваволі є безкультур'я. Між тим культура людини створює імунітет проти утворення в неї сваволі. Культура людини визначає її життя за формулою: «Яка культура людини – таке й її життя». Тому не «буття визначає свідомість», а культура людей визначає їх буття, їх свідомість, а також економіку, політику, мораль, право, релігію, науку, мистецтво. Ступінь моральної вихованої людини збігається з тим, наскільки розвинута в неї здатність до «морального резонансу», співпереживання, співчуття, милосердя, наскільки морально чистим є почуття [3, с. 106]. Відтак культура особистості охоронця проявляється в адекватності самооцінки і самоаналізу, здатності до саморегуляції і самовдосконалення. Розвинений самоконтроль, володіння собою за будь-яких обставин, у будь-яких ситуаціях, у тому числі й екстремальних, свідчить не тільки про присутність сили волі, а й культури волі [4, с. 93].

Нерідко особистісна культура охоронця відстає від умов життя і служби. Це і орієнтація на егоїстичні цінності, невміння і небажання поновлювати і поповнювати знання, брак системних знань, що забезпечують компетентність і ефективність професійної діяльності, низька культура спілкування, недотримання правил етикету, відсутність потреби у самовихованні, самовдосконаленні тощо. Трапляється, що й високий інтелектуальний рівень інколи поєднується з нерозвинутою моральною і естетичною культурою. Розглядаючи індивідуальні естетичні потреби майбутніх охоронців, слід враховувати можливу наявність у них певних негативних емоційних якостей: агресивність; схильність до конфліктної поведінки; нездатність до людинолюбства; емоційна скупість чи навіть черствість у почуттях; нетерпимість; недисциплінованість і безвідповідальність; відсутність уміння чітко викладати інформацію або вислуховувати повідомлення. Все це стає перешкодою для виконання службових обов'язків. Подолати ці бар'єри можна лише в процесі фахової підготовки, поєднуючи її із загальнокультурним розвитком. Зокрема, виявивши причини агресивності, необхідно проводити корекцію поведінки, наголошуючи на неетичності та неестетичності конфліктності фахівця охоронної діяльності [5, с. 31-33].

В поведінці людини визначну роль відіграє культура моральної свідомості, тобто її внутрішня культура, що ґрунтується на свідомості і засвоєних моральних цінностях. У ній втілюються результати виховання. Моральна культура особистості виявляється в усій системі її поглядів і переконань, повсякденній поведінці, конкретних вчинках, що здійснюються нею у різних видах діяльності. Вона присутня у будь-якому виді людської діяльності і має «моральний вимір» (моральний аспект). При

цьому результати охоронної діяльності залежать не лише від інтелектуальних якостей і професійних вмінь, але від його «етичного потенціалу», від усвідомлення обов'язку і відповідальності, від соціально значущих почуттів і потреб. Розвинуте етичне мислення, багатство і відрефлектованість почуттів, самоповага і повага до інших, доброзичливість, відповідальність та інші складові внутрішньої культури, знання і дотримання етикету в загальному вигляді характеризують моральну зрілість фахівця охоронної діяльності, свідчать про власний рівень особистісного прояву моральної культури. Отже, чим вища моральна культура охоронця, тим ефективніше він виконує службові обов'язки, тим відповідальніше ставиться до процесу і результатів своєї професійної діяльності [6, с. 11-15].

Формування відповідального ставлення до професійної діяльності й дисциплінованості пов'язане зі службовим етикетом, дотримання якого відображає рівень розвитку естетичного смаку. Адже дисципліна – це не тільки адміністративна, а й морально-естетична вимога, котра виражає ступінь поваги до людей. Дисциплінованість є показником морально-естетичної надійності людини і підставою для впевненості в ній оточуючих [7, с. 197].

Зовнішній прояв естетичного смаку охоронців здебільшого відбувається у процесі комунікації. Тому в його формуванні важливе місце займає оволодіння уміннями та навичками культури спілкування, які ґрунтуються на прагненні зрозуміти людину і, при необхідності, подати їй допомогу. Особливу увагу під час формування культури професійного спілкування слід приділяти формуванню умінь поводитися у стресових та конфліктних ситуаціях.

На сьогодні склалися загальні правила службового етикету, які визначають порядок поведінки працівників державних і приватних силових структур при виконанні ними службових обов'язків. Ці правила передбачають наступне:

- вміти бути уважним до людини в усіх ситуаціях, принаймні виявляти увагу до неї зовнішніми знаками;
- ввічливо звертатися з проханням про будь-яку послугу й самому дякувати за таку послугу;
- у разі потреби пропонувати людині свої послуги та допомогу в допустимих формах;
- берегти робочий і вільний час інших людей, не примушуючи чекати на тебе;
- розмовляти мовою, зрозумілою більшості присутніх, не допускаючи перешіптувань у присутності інших;
- не сміятися безпричинно в присутності людини, не давати їй приводу думати, ніби ви смієтеся з неї;
- намагатися не помічати фізичних вад людини, не розглядати й не розпитувати про них;
- не допускати погроз щодо людини, тим більше фізичних дій;
- бути терпеливо до інших думок, смаків, не допускати приниження людської гідності того, чий смак не відповідає вашим;
- терпляче вислуховувати того, хто говорить, не переривати його й проявляти інтерес до його думки;

- не підкреслювати своєї шляхетності й жертвовності в наданій вамі послугі, хоч яка вона важлива і значна не була;

- дбати про свій зовнішній вигляд, пам'ятаючи, що неохайність, недбалість і неуха до себе – це форма неповаги до інших людей, зневага до їхньої думки [8, с. 183-184].

У процесі підготовки охоронця фактор поєднання науки й мистецтва помітно гармонізує розвиток майбутнього фахівця. Це в майбутньому проявляється у відчутті задоволення від процесу та результатів діяльності, зумовлює прагнення до привнесення оригінального естетичного начала у свою працю. Художньо-естетичний підхід виявляється у професійній спрямованості й естетичній детермінованості змісту професійної підготовки, що зумовлює необхідність посилення уваги до формування професійно значущих естетичних якостей (естетичних смаків, потреб, інтересів, ідеалів) і художніх здібностей професіонала (образної уяви, емоційної чутливості, володіння словом) [9, с. 157].

Такий підхід до фахової підготовки охоронців створить реальні умови для:

- 1) оволодіння студентами (слухачами) системою знань, навичок і вмінь з естетики охоронної діяльності;
- 2) теоретичного осмислення естетичних норм і їх проявів в охоронній діяльності;
- 3) формування фаховозначущих якостей та естетизації процесу мислення;
- 4) активізації соціально-особистісних, моральних, інтелектуальних, загальнокультурних, естетичних і комунікативних потенцій майбутнього охоронця.

Необхідність формування естетичного смаку студентів (слухачів) обумовлена рядом причин:

по-перше, тим, що людина від народження не має естетичного смаку, а лише може сформувати його у процесі своєї життєдіяльності;

по-друге, тим, що особистий досвід будь-кого відображає лише його власні інтереси;

по-третє, тим, що процес формування естетичного смаку не починається і не закінчується в період навчання в учбовому закладі. Тож основною метою формування естетичного смаку майбутніх охоронців є узгодження їхньої поведінки з інтересами суспільства, перетворення знань на переконання, формування позитивних моральних почуттів (сумління, гідності, честі, обов'язку) і моральних якостей (чесності, відповідальності, принциповості, надійності тощо), тобто досягнення зрілості естетичного смаку як стану.

Естетичний смак як безпосереднє відображення естетичних особливостей фахової діяльності є органічним складником і одночасно показником фахової і загальної естетичної культури, важливим чинником її мотивації. Він виражає й детермінує спосіб, яким особистість виконує свої професійні завдання, характеризує соціальну спрямованість і життєву позицію у фахових питаннях. Тому «естетичний смак охоронця» є сутнісною характеристикою професійної діяльності, котра активно використовується в індивідуальній оцінці особистістю своєї фахової спрямованості крізь призму

естетичних цінностей та сприяє саморозвитку фахівця. Естетичний смак визначається рівнем естетичної освіченості, ступенем розвиненості моральних якостей і почуттів, рівнем усвідомлення мотивів поведінки [10, с. 282-284].

Сформованість естетичного смаку проявляється через співвідношення вчинків студентів (слухачів) з відповідними соціальними, моральними та професійними нормами. Сутність естетичного смаку майбутнього охоронця полягає не тільки в здатності розуміти прекрасне в мистецтві та явищах повсякденного буття, а й в особливому ставленні до життя, емоційно-раціональному опануванні дійсності, знаходженні прекрасного у фаховій діяльності й отриманні задоволення від неї. Основним напрямом формування естетичного смаку в ході навчального процесу є гуманізація останнього, тобто формування ставлення до людини як найвищої цінності, а не як засобу до досягнення особистих цілей.

Висновки і перспективи подальшого розвитку. Виходячи із вищесказаного, майбутній фахівець охоронної діяльності має: розуміти структуру есте-

тичного знання з дисциплін загально-гуманітарного циклу та естетичне значення своєї професійної діяльності; вміти пояснити феномен естетичних цінностей та їх роль у житті людини; мати уявлення про способи, зберігання та передачі естетичного досвіду й базисних цінностей.

Таким чином, представником нової генерації кадрів для приватних охоронних підприємств можна назвати працівника, який досягнув високого рівня професійної діяльності, свідомо змінює і розвиває себе у ході виконання фахових обов'язків, вносить у професію свій індивідуальний творчий стиль, знайшов своє індивідуальне призначення, підвищує престижність своєї професії в суспільстві, діє за законами краси. Важливими складовими формування компетентності фахівця охоронних структур є індивідуальна, творча, соціальна, рефлексійна, мотиваційно-ціннісна, естетична спрямованість. Індивідуалізація цього процесу передбачає високий рівень внутрішньої культури особистості, що неможливо без розвинутої естетичної культури, комплексним виразником особливостей якої є естетичний смак.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Тур'ян О. В. Психологічні вимоги до особистості співробітника приватного охоронного підприємства / О. В. Тур'ян // Проблеми екстремальної та кризової психології. - 2010. - Вип. 8. - С. 179-186.
2. Орел-Халік Ю.В. Роль естетичних смаків у вихованні // Молодь, освіта, наука, культура і національна свідомість. Збірник матеріалів ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції. - Київ, 2006. - Т. 1. - С. 141-143.
3. Орел-Халік Ю.В. Формування смаку до праці як джерело розвитку особистості / Ю.В. Орел-Халік // Теоретичні питання культури, освіти та виховання: зб. наук. праць. - 2000. - № 12. - С. 105-107.
4. Квитко С. В. Професійна етика співробітників ОВД / С. В. Квитко. - Белгород: БелЮИ МВД России, 2004. - 141 с.
5. Калашник Н. Г. Формування естетичної свідомості як одна з передумов виховання майбутнього юриста / Н. Г. Калашник, В.Л. Вертегел // Проблеми гуманітаризації, гуманізації освіти та впровадження новітніх педагогічних технологій в навчальних закладах МВС України (22 листопада 2002 р.) - Запоріжжя, 2002. - 245 с.
6. Колесніков М. П. Естетика / М. П. Колесніков, О. В. Колеснікова, В. О. Лозовий. - К.: Юніком Інтер, 2005. - 208 с.
7. Подвойский В. П. Кризис развития профессионализма: особенности теоретического осмысления и практического проявления понятия / В. П. Подвойский, А. А. Мартынова // Профессиональная деформация и проблемы профессионализма: сб. науч. трудов. - Вып. 4. - М.: ИПП, 2002. - 386 с.
8. Орел-Халік Ю.В. Естетичний смак як чинник творчої діяльності юриста професіонала // Сучасні педагогічні технології і освітні системи ХХІ століття. Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції. - Кіровоград, 2007. - С. 181-186.
9. Зязюн І. Філософія педагогічної діяльності у професійній освіті / І. Зязюн // Діалог культур: Україна у світовому контексті. Філософія освіти: зб. наук. пр. - Львів, 2002. - Вип. 8. - 384 с.
10. Орел-Халік Ю. В. Методичні засади формування естетичних смаків фахового спрямування / Ю. В. Орел-Халік // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: зб. наук. пр. - Київ-Запоріжжя, 2006. - Вип. 39. - 327 с.